

เทศน์เช้า วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๔๖

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ดูเวลาคนประสบความสำเร็จในชีวิต เห็นไหม คนที่เขาฆ่าตัวตาย ประสบความสำเร็จในชีวิตก็ฆ่าตัวตาย เวลาทุกข์ยากก็ฆ่าตัวตาย เพราะความไม่เห็นตามความเป็นจริง เห็นไหม การฆ่าตัวตาย คิดว่าฆ่าตัวตายแล้วมันจะหลบพ้นจากความทุกข์ได้ แต่ไม่เป็นความจริงเลย

แล้วเวลาพูดเรื่องศาสนา เห็นไหม ว่าถ้าร่างกายมันไม่ดีจริง เราจะไปหล่อเลี้ยงร่างกายทำไม ถ้าร่างกายเราไม่จริง เราสามารถฆ่าตัวเองตายได้เพื่อเอาผลประโยชน์

นั่นนะความคิดของโลกคิดได้ขนาดนั้น ความคิดของโลกคิดได้เรื่องหยาบๆ เรื่องของผลประโยชน์ แต่ในศาสนาธรรมสอนเรื่องที่ว่ามาได้มา เรื่องของร่างกายเป็นบุญกุศลมาก การเกิดมาเป็นมนุษย์ มนุษย์สมบัตินี้เป็นมหากุศลมากเลย เพราะว่าเกิดเป็นมนุษย์มันเป็นสถานะกลาง เห็นไหม ความสุขก็มีในสถานะของมนุษย์ ความทุกข์ก็มีในสถานะของมนุษย์ ในสถานะของมนุษย์ เห็นไหม ความทุกข์ก็มี ความสุขก็มี มันเลือกเอาแล้วความสุขและความทุกข์

ความสุข-ความทุกข์คนมีเพราะอะไร? มีเพราะไปติด ยึดมันถือมันแล้วก็มีทุกข์ไป ถ้าคนไม่ยึดมันถือมัน ปล่อยวาง แต่คนจะไม่ยึดมันถือมันมันต้องมีเหตุผล ไม่ใช่ว่ากำปั้นทุบดินว่าเพราะเรายึดมันถือมัน เราจะไม่ยึดมันถือมัน เราก็ปล่อยวางมัน

การปล่อยวางนี้เป็นคำพูดของชาวโลก ไม่ใช่ของศาสนาธรรม คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ศึกษาธรรม ให้ปฏิบัติธรรม ให้เห็นโทษของมันแล้วมันจะวางไว้นะ วางไว้ปลดปล่อยออกจากความเป็นทวิภูมิมานะของใจ

แต่อันนี้เป็นปล่อยทวิภูมิหนึ่งก็ไปอีกทวิภูมิหนึ่ง ปล่อยความเห็นหนึ่งก็ไปยึดอีกความเห็นหนึ่ง ปล่อยแล้วยังยึดอยู่ ยึดอยู่ตลอดไป มันไม่เป็นความจริง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกว่า “ปล่อยแล้วไม่ยึดสิ่งใดๆ เลย ปล่อยแล้วให้ตัวมันเป็นอิสระได้”

แต่มันจะเป็นอิสระได้ มันเป็นอิสระโดยธรรมชาติของมัน แต่อิสระโดยธรรมชาติของมัน เห็นไหม ในสัมมาสมาธิ คนเราต้องมีสมาธิ ดูอย่างเวลาเรามีความสุข เห็นไหม เวลาเรามีความสบายอารมณ์ เราบอกมีความสุขมาก มันปล่อยวางโดยธรรมชาติของมัน

ธรรมชาติของมันมันก็ปล่อยวางโดยธรรมชาติของมันอยู่แล้วเพราะไม่มีสิ่งใดไปยึดตลอดไป แต่การปล่อยวางโดยธรรมชาติมันเป็นสถานะเป็นสังขธรรมอันหนึ่งเท่านั้น สังขธรรม เห็นไหม ความจริงเป็นอย่างนี้อันหนึ่ง

แต่ในธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลึกซึ้งกว่านั้นอีก คือว่าให้เห็นตามความเป็นจริง ให้เห็นสังขะ ให้เห็นตามความจริง ให้เห็นว่าสิ่งใดมันเป็นสิ่งที่เป็นอนิจจัง สิ่งใดเป็นอนัตตา สังขธรรม อริยสังข ความเห็นของใจอันนี้มันละเอียดอ่อนมากกว่าสังขธรรมความจริงที่มันปล่อยวางธรรมชาติของมัน มันถึงว่าสรรพสิ่งมันเป็นธรรมชาติของมันโดยธรรมชาติอยู่อย่างนั้นแล้ว เพียงแต่ใครเข้าไปเห็นธรรมสภาวะนั้น

แต่นี้เพราะไม่เห็น เห็นไหม เรื่องของความ โลก ปล่อยความเห็นอันหนึ่งคือปล่อยความคิดของเรา ปล่อยความเห็นอันหนึ่งแล้วก็ไปยึดความเห็นอันใหม่ ว่าอันนี้เป็น โทษๆ เราก็เห็นแล้ว เราก็เห็นแล้ว

เห็นโดยสัญญา เห็นไหม มันปล่อยอันนี้แล้วไปยึดอันละเอียดว่าเราเห็นแล้ว แต่ตามความเป็นจริงแล้วมันไม่มีอะไรเห็นแล้ว สรรพสิ่งนี้เป็นธรรมชาติของมัน ความเห็นของใจก็เป็นธรรมชาติของมัน แต่จะเห็นอย่างนี้ได้มันต้องเห็น โดยการประพฤติปฏิบัติธรรม ไม่ใช่เห็นด้วยสุดมยปัญญา

สุดมยปัญญา จินตมยปัญญา ปัญญาอย่างนี้ปัญญาใคร่ครวญความเห็นของเรา มันเป็นความเห็นโดยการใคร่ครวญ โดยสัญญา โดยเปลือก สิ่งที่ว่าเป็นเปลือกมันแก้กิเลสไม่ได้เพราะอะไร? เพราะไม่เป็นเนื้อของใจ มันเป็นเปลือก มันเป็นชั้น ชั้นนี้มันวนออกไป

สิ่งที่เป็ชั้น... ถึงต้องทำความสงบของใจ หลักของศาสนาคือความสงบของใจ ใจมันจะสงบได้ มันจะเป็นความเห็นได้จริง มันจะต้องเป็นความลึกของมันเข้ามาให้เป็นเนื้อของใจ สิ่งที่เป็เนื้อของใจถึงต้องเป็นสมถกรรมฐาน-วิปัสสนากรรมฐาน

แต่ความเข้าใจของโลก ความโลภ โลก ความโกรธ ความหลง ความโลภ ความอยากได้ ความคิดของเราคิดโดยของเรา คิดโดยโลก เห็นไหม คิดว่าเราเห็นสังขาร เราเห็นตามความเป็นจริง เราคิดของเรา เราเห็นนี่เป็นความคิด ความเห็นอันนี้มันไม่เป็นความจริงโดยสังขาร

สังขารมันเป็นความจริงโดยส่วนหนึ่ง เห็นไหม ที่ว่ามันไม่จริงเป็นอริยสังขาร อริยสังขารมันต้องเห็นในอริยสังขาร เห็นตามความจริงในอริยสังขาร มันจะเห็นแล้วมันจะปล่อยวาง ถ้ามันจะปล่อยวางอย่างนั้นได้ มันจะเห็นโทษของมันตลอดไป

อันนี้เราเห็นโทษก็ด้วยกับเรา เหมือนกับคนเมาเหล้าละ เวลากินเหล้าอึ้ม กินเหล้าจนเมามาแล้วก็บอกว่าเราจะไม่กินเหล้าอีกแล้ว เดี๋ยวก็กินอีกเพราะอะไร? เพราะไม่เห็นโทษของกิเลสไง ไม่เห็นโทษของตัณหาความทะยานอยากของใจ

ถ้าเห็นโทษของกิเลส มีโทษของตัณหาความทะยานอยากของใจ มันเห็นโทษแล้วมันจะไม่กลับคืนมาอีกเลย มันจะปล่อยวางสิ่งนั้นได้ตามความเป็นจริง แล้วใจจะอิสระเข้ามา มันถึงจะเห็นธรรม

ถ้าไปเห็นธรรมขึ้นมา ความเป็นธรรมของใจดวงนั้น ใจดวงนั้นเข้าใจตามความเป็นจริงใจดวงนั้น ใจดวงนั้นจะเป็นอริยบุคคลขึ้นมา สิ่งที่เป็นอริยบุคคลขึ้นมาเพราะอะไร? เพราะมันเป็นอนุปปิยธรรม มันสิ่งที่มีการขาดออกไปจากใจ ตัณหาความทะยานอยากถึงจะไม่เกิดขึ้นกับใจดวงนั้นอีก ใจดวงนั้นจะพ้นออกไปจากกิเลส พ้นเป็นขั้นๆ เข้าไป

แต่การฆ่าตัวตาย เขาว่าเขาฆ่าตัวตายเขาจะพ้นจากกิเลส เขาจะพ้นจากความทุกข์ไป การฆ่าตัวตาย ตัวนี้มันเกิดมาจากไหน? มันเป็นธรรมชาติที่ว่าเกิด-ตายเกิดเป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นมาจากไขของมารดา แล้วก็อาหารที่หล่อเลี้ยงขึ้นไป มันก็เป็นเรื่องของร่างกายไป แล้วมันก็ต้องสละไป สิ่งนี้มันต้องสละไป

แต่บุญกุศล เห็นไหม จิตที่เกิดขึ้นมา เสวยขึ้นมา มันมีกายกับใจ มนุษย์นี้มันมีกายกับใจ สิ่งที่มีกายกับใจ มันถึงต้องอาศัยกัน แล้วร่างกายก็บีบคั้นหัวใจนะ บีบคั้นหัวใจเพราะอะไร? เพราะมันต้องการการเจริญเติบโตของมัน มันต้องใช้อาหารตลอดไป มันเป็นโรคของโรคหิวโรคกระหาย

ความหิว ความกระหาย ความปวด ความเมื่อย เรื่องของร่างกายบีบคั้นจิตใจ ขนาดมันบีบคั้นขนาดไหนแล้ว เวลาเราตายไปมันก็ต้องได้สละออกไป เห็นไหม สละร่างกายนี้ทิ้งออกไป แล้วหัวใจต้องไปตามสถานะของใจดวงนั้น

นั่นนะเวลาเกิดตายเกิดตาย เกิดตายโดยสภาวะแบบนั้น แล้วเวลาเราจะฆ่าตัวตายขึ้นไป มันฆ่าตัวตายขึ้นแล้ว ใจดวงนั้นมันฆ่าได้ไหม? มันไม่สามารถฆ่าความเห็นของใจดวงนั้นได้

แต่ธรรมะนี้ฆ่าความเห็นของใจดวงนั้นได้ ให้ใจดวงนั้นศึกษาธรรมไป ศึกษาในภาคปฏิบัติของใจดวงนั้น ใจดวงนั้นพิจารณาตามใจดวงนั้น แล้วจะเข้าใจตามความเห็นของใจดวงนั้น แล้วใจดวงนั้นเข้าใจตามจริงแล้วสลัดทิ้ง เห็นไหม จางคลายออกไป จางออกไป ถึงที่สุดแล้วสลัดออกไป บุญกุศลเกิดอย่างนั้น แล้วไม่มีใครสามารถทำได้ น้อยคนที่จะทำได้แบบนี้

แล้วถึงว่าศึกษาธรรมขึ้นมากก็ที่ว่ามันจะเป็นไปได้ไหม ที่คนเราประพฤติปฏิบัติจะถึงที่สุดของกิเลส มันจะเป็นไปได้อย่างไร? มันต้องเป็นครั้งสมัยพุทธกาลนั้น เจอองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนนะ

มันเป็นเหมือนกัน ในเมื่อเรามีความทุกข์ ทุกข์เกิดขึ้นที่หัวใจ ในเมื่อมีความทุกข์ในหัวใจ เห็นไหม มันเป็นอนัตตา สิ่งที่ว่าทุกข์นี้เป็นอนัตตา เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วดับไปเป็นชั่วครั้งชั่วคราว แต่มันเกิดบ่อยครั้งมาก แล้วมันดับบ่อยครั้งมาก เกิดบ่อยครั้งอยู่อย่างนั้นอยู่ตลอดไป

เราไม่สามารถชำระสิ่งนี้ออกไปจากใจได้โดยเด็ดขาด เพราะมันเกิดดับเกิดดับ สภาวะธรรมนี้เกิด-ดับ สรรพสิ่งนี้เกิด-ดับทั้งหมดเลย แล้วมันก็เวียนไปในวัฏฏะเป็นแบบนั้น ในวัฏฏะนี้เป็นสิ่งที่เกิดดับเกิดดับตลอดไป

แต่เวลาใจมันสิ้นสุดแล้ว เห็นไหม พิจารณาจนสิ่งที่เกิด-ดับ เห็นการเกิด-ดับตามความเป็นจริง วางการเกิด-ดับไว้ตามความเป็นจริง มันก็เกิด-ดับอยู่ แต่มันไม่สามารถเข้าไปถึงหัวใจดวงนั้นได้

เพราะใจดวงนั้นชำระการเกิดดับ คือขั้นนี้ไง สัญญา ความจำได้หมายรู้ สังขาร ความคิด ความปรุ้ง ความแต่ง มันก็มีอยู่ แต่มันเป็นส่วนหนึ่ง มันเป็นอิสระจากกัน ใจเป็นใจ ขั้นนี้เป็นขั้นแยกออกจากกันโดยธรรมชาติของมัน แต่อาศัยอยู่ด้วยกันจนถึงที่สุดแล้ว ฟันออกไปจากสถานะของมนุษย์แล้วมันก็ฟันออกไป แล้วจะไม่มีการเกิดอีกเพราะไม่มียางเหนียว

แต่ของเรามันมียางเหนียวอยู่ สภาวะเกิด-ดับเป็นสภาวะธรรม สิ่งใดเป็นสภาวะธรรม สภาวะธรรมนี้เกิด-ดับกับหัวใจ แต่เกิด-ดับกับหัวใจแล้วมันก็เกิดเป็นอนัตตาอย่างนั้น มันเป็น สภาวะความจริง

แต่เราไม่ศึกษาไง มันเสียดายตรงนี้ ตรงเกิดมาแล้วมีลมหายใจเข้า-ลมหายใจออก แต่เราไม่ ศึกษาธรรม ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก เราหายใจทิ้งเปล่าๆ ถ้าเราไม่หายใจทิ้งเปล่าๆ ลม หายใจเข้าก็มีสติ ลมหายใจออกก็มีสติ จิตมันสืบทอดเป็นสัมมาสมาธิ สืบทอดเป็นจิตตั้งมั่น จิตตั้งมั่น ค่อยย้อนกลับมาพิจารณาความเห็นนะ

โลกเขาเห็น เห็นใหม่ โลกที่เขาว่า ถ้าร่างกายนี้เป็นสิ่งที่ไม่ดี เราทำไมต้องบำรุงรักษา มัน?

มันต้องบำรุงรักษา เพราะเรากว่าจะได้สิ่งนี้มา มันเป็นเรื่องของสังขาร มันละเอียดอ่อน นะ ละเอียดอ่อนเป็นขั้นๆ เข้าไป ขั้นที่ได้สถานะของมนุษย์ขึ้นมา แล้วรักษาสถานะของมนุษย์ ขึ้นมา ปฏิบัติธรรมขึ้นมา แล้วเห็นสภาวะตามความเป็นจริง แล้วมันปล่อยวางไว้ ปล่อยวางไว้โดย ที่มีอยู่ไ้

คนเราไม่ตาย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมขึ้นมา ตายที่ไหน? ๔๕ ปีสอน มานี้ ที่สั่งสอนมานี้เอาอะไรสั่งสอนกัน? ก็เอาธาตุ ๔ ชั้น ๕ แล้วก็เอาจิตดวงที่บริสุทธิ์นั้นสืบจาก ธรรมอันนั้นออกมา กิริยาของธรรมคือว่าความคิด ความปรุง ความแต่ง อันนี้เป็นขั้น ๕ เอาอันนี้ สืบทอดใช้ประโยชน์ของมันไป

สิ่งที่เป็นประโยชน์ ถึงสละขาดออกไปแล้ว ขาดออกไปจากใจ แต่มันก็ยังอาศัยกันอยู่เพื่อ เป็นประโยชน์ เห็นใหม่ ภราหเว ปญจกฺขนฺธา สิ่งที่เป็นประโยชน์ขึ้นมา เป็นประโยชน์นั้นเป็น ภาระขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่เป็นประโยชน์กับพวกเราสัตว์โลก สัตว์โลกได้รับรู้ สิ่งต่างๆ แล้วเราก็ศึกษาเข้ามา เราก็จะเอาสิ่งนั้นมาใคร่ครวญใจของเรา

ถ้าเราปฏิบัติธรรมสิ่งนี้ มันจะเห็นสภาวะความเป็นจริง เห็นใหม่ มันไม่ใช่ว่าฆ่าตัวตาย มัน ฆ่าตัวตายแล้วมันก็ตายไป ฆ่าตัวตายทุกอย่างหมดสิ้นไปแต่จิตไม่สิ้นต้องไปเสวยทุกข์

อันนี้ฆ่ากิเลสตาย พอกิเลสตายออกไปจากใจ จิตก็อยู่สภาวะแบบเดิม ขั้นนี้ก็มิอยู่สภาวะ แบบเดิม แต่กิเลสมันตายไป เห็นใหม่ ขั้นนี้มันมิอยู่ ชีวิตยังมีอยู่ การดำรงยังมีอยู่ เวลาตายไปแล้ว

พระอรหันต์ที่ว่าปรินิพพานไปแล้วไง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มา
อนุโมทนากับสัตว์โลกที่ปฏิบัติธรรมจนบรรลุธรรม องค์พระอรหันต์ต่างๆ เห็นไหม องค์สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละองค์ๆ จะมาอนุโมทนา จะเห็นนะ

สิ่งนั้นมีอยู่ ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมเข้าไปเห็นสิ่งนั้นมีอยู่นะ ถึงว่ามันไม่มีอะไรตายใจ จิตที่พ้น
จากกิเลสแล้วก็ไปอยู่อีกสถานะหนึ่งที่ว่าคงชีวิตอยู่สภาวะแบบนั้นได้ แล้วมันเป็นสิ่งที่มีความสุข
ขึ้นมาในหัวใจดวงนั้น

แต่ไ้การฆ่าตัวตาย มันฆ่าตัวตายเฉยๆ คนมีความสุข เห็นไหม ประสบความสำเร็จในชีวิต
ก็ยังฆ่าตัวตาย เพราะประสบความสำเร็จทางโลก แต่ในหัวใจมันว่าแห้ว คนที่มีความทุกข์ความ
ร้อนความยากในใจก็ฆ่าตัวตาย เพราะคิดว่าความเป็นอยู่ในชีวิตมันทุกข์แสนทุกข์ แต่องค์สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้ว่าอย่างนั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกว่า

“ทุกข์นี้เป็นอริยสัจ ทุกข์นี้เป็นความจริง”

นางปฎาจารา เห็นไหม เสียทั้งพ่อ เสียทั้งแม่ เสียทั้งลูก จนสติสัมปชัญญะไม่มีเลย เป็นคน
เสียสติไป องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเตือนสติเข้ามา เพราะความทุกข์อันนั้นนะ ถึงได้
พยายามประพฤติปฏิบัติธรรม บางคนต้องไปเจอสภาวะความทุกข์ขึ้นมาแล้วมันถึงจะปฏิบัติธรรม
บางคนสร้างบุญกุศลมามันจะมีความเข้าใจ มีความสนใจสิ่งนี้ แล้วประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อจะให้
ใจดวงเราเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริง แล้วปล่อยวางมันออกไป สิ่งนี้มันปล่อยวางๆ

ธรรมเป็นยารักษาโรค ธรรมโอสถมันมีอยู่ในตัวพระไตรปิฎก แล้วเราศึกษาขึ้นมาแล้วเรา
ปฏิบัติขึ้นมาให้เป็นธรรมสมบัติของเรา มันจะเป็นสมบัติของเราถ้าเรามีขึ้นมา มันจะแก้ไขกิเลส
ได้ ถ้าไม่มีธรรมสมบัติอันนี้ ไม่มีธรรมโอสถอันนี้ จะไม่สามารถชำระกิเลสได้

ธรรมโอสถของแต่ละบุคคล เห็นไหม ธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงว่า
ล่วงไปแล้วก็เป็นขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้นไม่ต้องคิดถึงไป นั่นกาลเวลาถึงไม่มีผล
ไง กาลเวลา ๒,๕๐๐ ปีไม่มีผล เพราะความทุกข์มันเป็นอริยสัจ ความทุกข์เป็นความจริง ถ้าความ
ทุกข์เป็นความจริง การดับทุกข์ได้ต้องมีจริง ต้องมีในธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ในเมื่อธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีอยู่แล้ว เราถึงชำระกิเลสได้

มีอยู่แล้ว เห็นใหม่ แต่เราต้องสร้างขึ้นมาด้วยสัมมาสมาธิ ด้วยสติ ด้วยปัญญาขึ้นมา แล้วใคร่ครวญออกไป มันถึงจะฆ่ากิเลสได้ ถ้าฆ่ากิเลสได้ก็จบสิ้นกระบวนการทุกอย่าง อย่าง แต่ถ้าฆ่ากิเลสไม่ได้ คิดว่าจะฆ่าตัวตายแล้วจะพ้นจากทุกข์เป็นไปไม่ได้ โลกคิดได้เช่นนั้น

มันถึงว่าไม่ศึกษาธรรมเลย ไม่เข้าใจเรื่องธรรมเลยถึงคิดแบบนั้น ถ้าเข้าใจเรื่องธรรมแล้วจะคิดแบบนั้นไม่ได้เลย เพราะอันนี้เป็นมหาสมบัติ ถ้าเราฆ่าตัวตาย เห็นใหม่ พระขึ้นมาถ้าฆ่าตัวตายเป็นปาราชิก แล้วฆ่าตัวตายนี้เป็นใหม่? เป็นปาราชิกใหม่ไปฆ่าตัวตาย? เพราะว่าอะไร?

เพราะว่าปาราชิกนี้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนเลย ธรรมสมบัติสิ่งที่มีประโยชน์ที่สุดมาให้มันพ้นออกไป สมบัติที่มีที่สุด เห็นใหม่ สมบัติในโลกนี้มีเพราะมีเรา เรามีตัวชีวิตมีขึ้นมาสมบัติถึงเป็นของเรา ถ้าเราตายไปสมบัติก็เป็นอยู่อย่างนั้นเก๊ๆ เงินๆ

สมบัติจริงๆ คือหัวใจ คือร่างกายของมนุษย์ คือชีวิตเรานี้เป็นสมบัติ แต่ความจริงชีวิตของเราคือดวงใจของเราในร่างกายของเรา

นี่มันละเอียดเข้ามาจากข้างนอก แล้วก็มาเป็นบุคคลขึ้นมา จากบุคคลขึ้นมาก็เป็นความรู้สึกรู้สึกเป็นนามธรรมขึ้นมา จากนามธรรม สิ่งนี้มันถึงจรจรโลงอยู่ได้ตลอดไป เพราะมันเป็นนามธรรม สิ่งที่เป็นวัตถุมันต้องแปรสภาพไปตลอดเวลา เราถึงจับอาศัยสิ่งใดไม่ได้เลย สิ่งใดๆ นี่เป็นเครื่องอยู่อาศัย แล้วจะอาศัยเพื่อจะปฏิบัติธรรม แต่อาศัยเป็นหลักชีวิตเป็นไปไม่ได้ อาศัยเป็นหลักชีวิตคืออาศัยธรรมภายในหัวใจของเรา

ถ้าธรรมมีในใจ ใจนี้จะมีที่พึ่ง แล้วจะมีที่อยู่อาศัย เข้าใจตามความเป็นจริงตามสภาวะแบบนี้ เอวัง